

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291297>

БАБІЙ М. М.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Аспірантка кафедри історії української музики та музичної фольклористики. Науковий керівник — О. О. Дерев'янченко, кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри (Київ, Україна).

Babii, Mariia. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Postgraduate student at the Department of History of the Ukrainian Music and Musical Ethnology. Scientific advisor — Olena Derevianchenko, Candidate of Art Criticism (PhD), Associate Professor, Associate Professor (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9144-6512>

© Бабій М. М., 2023.

СОЛЬНА СКРИПКОВА МУЗИКА У ТВОРЧОСТІ ГАННИ ГАВРИЛЕЦЬ

SOLO VIOLIN MUSIC IN THE CREATIVITY OF HANNA HAVRYLETS

27 лютого 2022 року видатна українська композиторка Ганна Гаврилець передчасно відійшла в позасвіти. Життя мисткині було яскравим і насиченим, а кожен її музичний твір ставав помітним явищем у сучасному соціокультурному просторі.

Сьогодні музика Ганни Гаврилець не тільки звучить на естраді, а й стає об'єктом наукових досліджень. Серед українських музикознавців окремі жанри її творчості й питання стилю розглядали: Олена Берегова, Ольга Кушнірук, Олена Корчова, Любов Кияновська, Ірина Коханик, Галина Степанченко, Софія Грица, Тетяна Сухомлінова, Тетяна Маскович, Олена Полетаєва, Сергій Ваврищук. Зокрема, ґрунтовно досліджена хорова духовна і світська спадщина мисткині, менше — оркестрова й камерно-інструментальна. Скрипкові твори Ганни Гаврилець належно не проаналізовані, вони

лише частково розглянуті у працях А. Мельник [Мельник, 2013] і О. Афоніної [Афоніна, 2016], а особливості монодичного типу інструментального письма композиторки не виявлені зовсім. Скрипкові опуси Ганни Гаврилець виконують скрипалі як в Україні, так і за її межами, серед них — Л. Футорська, Т. Яропуд, С. Майданська, А. Савицька, Я. Дзялак, М. Комунько, М. Гав'юн.

У творчому доробку Ганни Гаврилець скрипка постає переважно як ансамблевий чи оркестровий інструмент у струнних квартетах, камерних симфоніях, концертах для солістів з оркестром, кантатах тощо¹. Проте у творчому доробку композиторки є й суто скрипкові твори з особливим художньо-образним змістом, яскравим тематизмом, із вкрапленням національного орнаменту, вони містять різноманітні засоби виразності і специфічні виконавські прийоми, зокрема «Екслібриси» для скрипки solo і дует для двох скрипок «За межею душі і тіла...» («Beyond body and soul...»). Авторка відмовляється від «класичної» традиції солуючої скрипки в супроводі фортепіано чи оркестру, вона надає перевагу монодичному й монотембральному видам музичування — скрипка-соло і скрипковий дует, демонструючи цим унікальну, нічим не затьмарену природу інструмента.

Уперше Ганна Гаврилець звертається до скрипкового репертуару в період, який Т. Сухомлінова [Сухомлінова, 2012, с. 343–344] визначає як *другий*, масштабний (1991–2000), створюючи цикл мініатюр «**Екслібриси**» для скрипки solo

¹ Перший струнний квартет (1981), Концерт для фортепіано з оркестром (1982), Симфонічна поема (1983), камерна кантата «Погляд в дитинство» на вірші М. Вінграновського для сопрано і камерного оркестру (1987), Перша камерна симфонія (1990), Концерт для альту з оркестром (1984), Друга камерна симфонія «In Memoriam» (1995), Другий струнний квартет «Ремінісценції» (1997), музично-сценічне дійство за участю співачки Ніни Матвієнко «Золотий камінь посіємо...» (1997–1998); «Canticum» для струнного оркестру (2000); симфоніета для альту і струнних «A-corda» (2001), «Експресії» для струнного квартету (2004), «Stabat Mater» для хору й оркестру (2002), «Хорал» для струнних (2003).

(1994) із чотирьох п'єс за мотивами ранніх поезій Софії Майданської, української письменниці, скрипальки, також першої виконавиці цього твору в Україні і за кордоном (США, Канада).

Співпраця Софії Майданської і Ганни Гаврилець розпочалася давно, ще в роки їх молодості, невеликими камерними творами на поетичні тексти. Дружба двох мисткинь переросла в грандіозні проекти, на кшталт музично-сценічного дійства «Золотий камінь посіємо».

Екслібрис — це жанр книжкової графіки, знак (паперовий ярлик), на якому вказане ім'я, прізвище власника та міститься малюнок, що відображає його духовний світ і коло зацікавлень, фактично, екслібрис був бібліотечним гербом власника [Нестеренко, 2009]. Цікаво, що така присвята екслібриса не перша для Софії Майданської, адже 1970 року відомий український митець Орест Криворучко створив для неї екслібрис: лінорит із зображенням стилізованої скрипки [Карачко, 2014].

Повертаючись до «Екслібрисів» Ганни Гаврилець, акцентуємо характерну тенденцію щодо жанрової специфіки твору — міжвидовий синтез мистецтв, перенесення ознак екслібриса, як твору графічного мистецтва, в царину музики. Так, переосмислені «Екслібриси» містять звукові емблеми, які дуже чітко маркують національні витоки та експонують жіноче начало, що пронизує образну й жанрову сфери циклу. Самі по собі частини невеликі, кожна з них має певну сконцентровану інтонаційну ідею, яка не має вагомого розвитку.

Перша частина ***Moderato. Improvizacione*** виконує функцію експонування, прологу-імпровізації; друга — ***Risoluto ed appassionato*** — жанрова танцювальна; третя — ***Allegretto*** — становить лірико-драматичний центр циклу, це пісня-плач, голосіння. Вокальної природи інтонації головної поспівки імітують плач. Такого звукозображення вдається досягти репетицією звуків *ре-бемоль* і *фа* в метроритмічній прогресії та низхідними завершеннями фраз. Четверта частина — ***Allegro con fuoco*** — традиційний фінал

із кодою **Presto**. Звукова опора на відкриту струну *ля* в різних ладових «інтерпретаціях» та експресивна капризна тема дають змогу розкрити обсяг звучання скрипки і показати віртуозність інструмента.

Цикл «Екслібриси» — це своєрідний концентрат народного мелосу, яскравих образів і жанрів українського фольклору. Тому для досягнення такого колоритного звучання «народної» скрипки використано виконавські прийоми як класичної скрипкової традиції, так і традицій українських музик-скрипалів, зокрема: відкриті струни, мелізматики, лади народної музики, виконання тем із бурдонною струною.

Другим, суто скрипковим твором є дует для двох скрипок «**За межею тіла і душі...**» (2007), написаний для двох талановитих скрипалів — Анни та Якуба Дзялак-Савицьких. Того ж року відбулася його прем'єра на фестивалі «2 Days & 2 Nights» в Одесі, згодом «Kyiv Music Fest 2007» в Києві. Насамперед увагу привертає художньо-метафорична програмність твору. Ганну Гаврилець зацікавлює сакральна тематика, яка є ознакою її хорової творчості, проте вона виявляється і в деяких інструментальних творах, зокрема у скрипковому дуеті. Показником сакральності тут є як програма твору («За межею душі і тіла...»), так і середній розділ дуету — хорал, притаманний духовній музиці й генетично пов'язаний зі словом.

Характерні ознаки мініатюри — постійна варіантність інтонаційного ядра, контраст крайніх моторних розділів і центрального хоралу, часте використання кварто-квінтових структур і відкритих струн, яких, за класичними канонами виконавства, рекомендується уникати через відверто «прямо-лінійний» звук та неможливість застосувати прийом *vibrato*. Проте композиторка використовує їх як додатковий засіб збагачення тембральної палітри. Також проступає тенденція до розмежування регістрів і надання кожному особливого художнього значення. У середньому регістрі звучать прості, зрозумілі інтонації, вони транслиують гармонію

і впевненість; у високому регістрі на перший план виходить «дисонансний» аспект, характер мелодій напружений, відбувається емоційний надрив, боротьба; низький регістр (властивий хоралу) транслює смиренність, мить духовного одкровення. Отже, монотембова парадигма цього дуету на рівні регістрів дала змогу композиторці втілити філософський задум про три іпостасі душі і тіла — гармонія, боротьба, покіра.

Отже, проаналізувавши два зразки скрипкової музики Г. Гаврилець, вдалося виявити певні закономірності використання специфічних виконавських прийомів: багатство тембрової палітри (*arco*, *pizzicato*, *pizzicato* лівої руки, *sul tasto*, *sul ponticello*, «білий» звук (*non vibrato*) і гра контрастами (*arco* — *pizzicato*, *ordinario* — *sul ponticello*), штрихові техніки (*ligato*, *detache*, *marcato*, *spiccato*, дубль-штрих), трелі витриманих звуків, штучні флажолети, «раптова» динаміка (*subito pianissimo*, *sforzando*). Лаконізм і прозорість мелодій, імпровізаційність, вокальна природа кантилен і танцювальні народні витоки моторних частин, використання природних можливостей інструмента (відкриті струни й чисті інтервали, закладені у стрій скрипки), програмність із сакральною тематикою, трактування скрипки як незалежного, самодостатнього інструмента з багатим арсеналом прийомів і тембровою палітрою становлять своєрідність скрипкового стилю Ганни Гаврилець, її неповторний почерк.

Список використаної літератури

1. Афоніна О. С. Алюзія як художній прийом «подвійного кодування» в музичному мистецтві постмодернізму // Мистецька освіта і культура України XXI століття: євроінтеграційний вектор : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф. (Одеса, Київ, Варшава, 12–13 травня 2016 р.). Київ, 2016. С. 53–57.

2. Маскович Т. М. Тенденції до сакралізації жанрів в українській музиці останньої третини ХХ ст.: передумови і контекст (на прикладі творів Г. Гаврилець) // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 36. Івано-Франківськ, 2017. С. 21–26.

3. Мельник А. О. Тенденції жанрово-стильової динаміки української скрипкової мініатюри другої половини ХХ — початку ХХІ століть : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 Муз. мистецтво / Харківський нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2013. 19 с.

4. Нестеренко П. В. Екслібрис // Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, НТШ ; ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Т. 9. Київ, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18816> (дата звернення: 12.10.2022).

5. Орест Криворучко представив 200 екслібрисів з нагоди 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка / ред. С. І. Карачко // БукІнфо. 2014. 14 березня. URL: <https://bukinfo.com.ua/show/news?lid=42848> (дата звернення: 10.10.2022).

6. Сухомлінова Т. П. Проблеми періодизації хорової творчості Ганни Гаврилець // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти / Харківський нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2012. Вип. 36. С. 338–348.